

PIESE DE HARNAȘAMENT DIN PERIOADA AVARĂ (SEC. VI-VIII)

Adrian N. Șovrea

Originari din Asia Centrală, din zona Sogdiana, avarii au emigrat în sec. VI spre vest ajungând în Europa pe timpul împăratului bizantin Justinian (527-565), stabilindu-se în Câmpia Pontică¹. Datorită războaielor longobardo-gepide, și la intervențiile diplomației bizantine, avarii vor ocupa Câmpia Pannonică, luând teritoriile gepide, după un război în care longobarzii și avarii s-au aliat împotriva gepizilor. Se constituie un khaganat la est de Dunăre, în Câmpia Tisei până la Munții Apuseni. Khaganatul se va extinde în deceniile următoare până la Alpi, ocupând întreaga Câmpia Pannonică; longobarzii emigraseră începând cu 568 spre nordul Italiei, în câmpia Padului.

Avarii erau un popor nomad, războinic, cu principala îndeletnicire cea de creștere a animalelor mari. În confederațiile create de ei, au intrat multe popoare sedentare care contribuiau cu îndeletniciri nepracticate de avari (agricultură, meșteșuguri etc.). Căpeteniilor avare erau îngropate atât cu armele, cât și cu harnașamentul, dar în special calul defunctului (vezi fig.2). Din harnașament s-au păstrat scărițele de șă, zăbalele și piesele de decor.

În acest articol fac o sistematizare a descoperirilor de tip zăbale, aplică și alte tipuri de obiecte folosite de avari la harnașament pentru decor sau pentru protecția calului. Avarii au adus în Europa scărițele de șă², pe care le-au adaptat stilului lor de luptă: de pe cal, în galop, sprijinit pe șă și, cu arcul sau lancea, atacau inamicul. Tehnica se îmbunătățește în Câmpia pontică cu strategii ale urmașilor sciților.

¹ Adrian N. Șovrea, *Prima perioadă avară din bazinul Carpatic (567-626)*, în Alt-Schaesburg. Istorie Patrimoniului, Sighișoara, vol VI, 2013, p.19.

² *Idem*, *Scărițe de șă din perioada avară (sec. VI-VIII) din Transilvania*, în Alt-Schaesburg. Istorie Patrimoniului, Sighișoara, vol V, 2012, p.7.

I. Zăbale

1. Zăbale cu bare laterale

La capătul acestora se găsesc inele prin care se treceau curelele căpăstrului; în spațiul intracarpatic apar în prima jumătate a sec. VII și dispar la începutul sec. VIII.

- a) Câmpia Turzii, jud. Cluj - (fig. 1) este compusă din două bare orizontale ale căror capete se termină în două bare laterale, prevăzute cu inele pentru fixarea frâului³;
- b) Teiuș -, „Cetățuie”⁴, jud. Alba - (fig.1) de barele laterale sunt fixate două belciuge pătrate; de capetele barelor orizontale se leagă două inele mai mici: Lg totală 21,5cm; h* barelor laterale 10,8cm;
- c) Sânpetru German -, „Magazin”, com. Secusigiu, jud. Arad
- d) Șiclău, com. Grăniceri, jud. Arad - patru zăbale cu bare⁵ (fig. 1/a,d,c,f).

2. Zăbale cu inele laterale

- sunt mai evolute, întâlnindu-se din a doua jumătate a sec. VII (Deva -, „La cariera de nisip”, Noșlac -, „Livadă”, Valea lui Mihai -, „Retalj”), menținându-se și la sfârșitul sec. VIII - începutul sec. IX prin exemplarul de la Timișoara -, „Podul Modoș”. Acest tip de zăbale este cel mai bine reprezentat prin descoperiri.

- a) Aiud - *Mormântul I*, jud. Alba - (fig. 7) are două inele de frâu care atârnă de două bare legate între ele prin urechi, de urechea exterioară a unei bare este legat un al doilea inel mai mic⁶: Lg totală 31 cm; D inelelor exterioare: 8,2 cm.
- b) Aiud - *Mormântul II*, jud. Alba - (fig. 7) este compusă din două bare legate între ele prin belciuge; de capetele lor exterioare este fixat câte un inel mai mare și

³ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, p.91

⁴ Kurt Horedt, *op. cit.*, p.91

* Lg=lungime; h=înălțime; D=diametru; L=lățimea; Gr=greutate; Gs=grosimea

⁵ Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d.Hr.*, Editura Neremia Napocae, Cluj-Napoca, 2002, p. 576.

⁶ Kurt Horedt, *op. cit.*, p.91.

- unul mai mic; peste inelele mai mari este îndoită câte o placă romboidală alungită; unul dintre inelele mai mici se păstrează doar fragmentar⁷: Lg totală= 30 cm; D inelelor mari= 7,5 cm.
- c) Biharea - *Dealul Șumuleu*, jud. Bihor - (fig. 6) trei zăbale și două inele; zăbalele nu sunt întregi și presupunerile se bazează pe descoperirea zăbalei „e”; de asemenea e posibil ca cele două inele să aparțină de una din zăbale.
- d) Brateiu - „*Cimitirul nr. 2*”⁸, jud. Sibiu - (fig. 2) o zăbală foarte frumos păstrată, cu ambele inele intacte la barele laterale.
- e) Gâmbaș - *Mormântul IX*, Aiud, jud. Cluj - (fig.7) compusă din două bare laterale; în ochiurile capetelor exterioare sunt fixate câte două verigi; zăbala a fost găsită chiar în gura calului: Lg totală= 18,1 cm; D inelelor= 4,8 cm și 3,8 cm;⁹
- f) Gâmbaș - „*Măguricea*”¹⁰, Aiud, jud. Cluj - (fig. 7) zăbală de fier compusă din două bare orizontale la capetele cărora sunt fixate două inele de dimensiuni deosebite;
- g) Mâsca, com. Șiria, jud. Arad - (fig. 7) trei zăbale întregi bine conservate;
- h) Stremț, jud. Alba - (fig. 7) zăbala poartă torsiuni; barele intermediare de legătură au la capătul lor exterior o nervură mediană: Lg barelor= 17 cm; D inelelor mari= 8 cm; D inelelor mici= 3,5 cm;
- i) Șiclău, com. Grăniceri, jud. Arad¹¹ - (fig. 7) două zăbale cu inele laterale („b” și „e”);
- j) Valea lui Mihai - „*Retalj*”¹², jud. Bihor - (fig. 2) o zăbală care are două inele de frâu;

⁷ *Ibidem*.

⁸ Ion Nestor, Eugen Zaharia, *Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu*, MCA, 10, 1973, p.88.

⁹ K. Horedt, *op. cit.*, p. 99.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

k) Vereșmort (Unirea II) – *Maroslab*, com. Unirea, jud. Alba - (fig. 2) zăbală articulată și confecționată din două bare din fier circulare în secțiune, ale căror capete se termină în câte o buclă de formă hexagonală semicirculară; verigile de formă rotunde sunt prinse de capătul fiecărei bucle; de una din verigi est atârnată o altă verigă deschisă cu capetele terminate în două benzi din fier realizate prin baterea capetelor¹³: Lg bară= 10,8 cm; D bară= 0,7 cm; D verigă= 4,1 x 2,7 cm; L talpă= 2,9 cm.

l) Cazul Apahida - *Mormântul II*, jud. Cluj

Descoperirile de la Apahida, mormântul II, sunt aparte deoarece au fost încadrate pentru sfertul al treilea al secolului V¹⁴, adică după 575; în mormânt, deasupra și alături de laba piciorului drept a scheletului, s-au descoperit trei zăbale și aplici de șa, păstrate într-o ladă de lemn cu capac bombat, după cum indică piesele cu care era ferecată¹⁵. Cronologic ar aparține unei populații gepide. Gepizii au fost cucerți în 567, făcând parte astfel din lumea avară, dar în Transilvania avarii au pătruns abia în secolul următor, prin urmare nu putem ști sigur dacă stăpânul acestor piese era supusul avarilor. Le menționez pentru că alcătuiesc o minunată panoplie de piese din harnașamentul populațiilor la răscrucea secolelor V-VI.

Mormântul II a suferit două intervenții. Prima a fost din pură întâmplare, când a fost descoperit de niște lucrători și care au luat partea descoperită de ei (o parte din piese fiind recuperate dea lungul timpului) și cea de a doua când s-au făcut săpături de control efectuate de arheologi.

În inventarul descoperirii întâmplătoare intră¹⁶:

¹² *Ibidem*.

¹³ Gabriel T. Rustoiu, Marius Ciută, *Mormântul unui călăreț avar recent descoperit la Unirea-Vereșmort (jud. Alba)*, *Apulum*, XLV, 2008, p. 71-98.

¹⁴ Ștefan Matei, *Al treilea mormânt princiar de la Apahida*, AMN, IX, 1972, p. 391.

¹⁵ D. Protase, *Al doilea mormânt de la Apahida*, AMN, IX, 1972, p. 166.

¹⁶ *Ibidem*, p. 162.

- patru tuburi care îmbrăcau barele laterale ale zăbalelor, lucrate din foiță de aur ripsată orizontal și închise cu disc la capete. Dimensiuni: Lg= 4,3-4,6 cm; D= 1,5 cm; Gr= 5,54-5,79 cm (pentru asemănări vezi figura 8).

Inventarul săpăturii de control ¹⁷ (obiectele au fost descoperite la picioare):

- trei zăbale din care s-au păstrat doar fragmente (fig.3 și 4); o reconstituire a acestora se poate vedea la figura 5. Barele muștiucului erau legate între ele cu câte un inel și se terminau în tuburi profilate; barele sunt întărite în interior prin unul sau două cuie. În partea superioară tuburile se îngustează puțin și de ele sunt legate inele, de care atârna aplicile ornamentale, de formă triunghiulară, necesare la fixarea căpăstrului și frâului. Prin tuburi treceau bețișoare de lemn, îmbrăcate în foițe de aur ripsate.

La prima zăbală s-au păstrat doar capetele laterale (fig. 3 și fig. 5/b). Nici una din barele muștiucului nu s-a păstrat întregă. Nervura mediană a tuburilor laterale este acoperită pe partea vizibilă cu o bandă format din celule patrulate. De la un capăt la altul tuburile sunt aurite. Dispozitivul pentru fixarea curbilor s-a păstrat numai la unul din tuburi. Aplicile de la capetele curelelor sunt acoperite cu câte o celulă mare, triunghiulară în formă de frunză, înconjurată cu sârmă crestată și prevăzută cu trei mituri de fixare; dimensiuni: Lg tuburilor= 4,1 cm; D= 1,5 și 1,3 cm; Lg aplicelor de fixare a capetelor curelelor= 1,7 cm; L= 1,3 cm; Gs= 0,3 cm.

A doua zăbală (fig. 4/a,b,c,d,e,f și fig. 5/c) avea cele două capete profilate netede la fel ca și partea centrală. Doar o aplică din cele patru pentru fixarea curelei mai atârna de zăbală. Acestea au o formă aproximativ dreptunghiulară, cu laturi concave și au pe partea superioară încrustate cu almandin. Laturile lor înguste sunt încrustate cu fire subțiri de metal aurit; dimensiuni: Lg tubului= 3,2 cm; D= 1,6 și 1,4 cm; Lg aplicelor= 1,6 cm; L= 1,2 cm; Gs= 0,5 cm; Lg unei bare a muștiucului cu ureche mediană= 6,3 cm.

¹⁷ *Ibidem*, p. 173-174.

A treia zăbală¹⁸ (fig. 4/g,h,l, m și fig. 5/a) cu piese doar pe jumătate. Din cealaltă jumătate au rămas doar două inele ale tubului. Partea centrală a tubului zăbalei se profilează într-un unghi ascuțit și este încrustată cu dungi metalice subțiri, lucrate dintr-un aliaj de argint. Aplicele triunghiulare pentru fixarea curelelor înconjoară la colțuri capetele niturilor într-o linie încovoiată și nu sunt încrustate cu almandin; dimensiuni: Lg tubului= 3cm; D= 1,5 și 1,3 cm; Lg păstrată a aplicelor= 3 cm; L= 1,7 cm; Lg barei muștiucului= 5,7 cm;

- s-au descoperit și șase tuburi din foiță de aur ripsată (s-au păstrat 5 dintre ele; fig. 8), care au servit la îmbrăcarea bețișoarelor de lemn de la barele laterale ale zăbalei; patru tuburi erau mai scurte, iar două dintre ele (fig. 8/a,e) sunt astupate la un capăt cu o plăcuță: Lg tuburilor= 3-3,5 cm și 4,2-4,5cm; D= 1,2-1,6 cm; Gs= 2,4-4,35 g.

II. Aplice

- aplicele împodobeau curelele harnașamentului; piesa cruciformă de la Dumbrăveni acoperea încrucișarea a două curele, iar rozeta de la Bandu era aplicată pe curelele calului;

- în mormântul II de la Apahida s-au descoperit numeroase aplici pentru harnașament ceea ce arată poziția socială înaltă a acestui defunct.

1. Tipuri de aplici

- Descoperirile de la Apahida – *Mormântul II*, jud. Cluj. Inventarul săpăturii de control - aplici și piese metalice de la harnașament¹⁹:
 - a. Aplici (două la număr) cu trei capete de pasăre pe margini și un buton în centru (fig. 9/ a,b,c); dimensiuni: D= 2,1 cm; Gs= 0,6 și 0,3 fără buton; Lg capetelor de pasăre= 1,4 cm; Gr= 13,25 g fără placa de fier.

¹⁸ *Ibidem*, p. 174.

¹⁹ *Ibidem*, p. 173-176.

b. Aplici cu capete de vultur pe margine (fig. 9/ d,e,f). Nu au butonul central. Au un câmp neted împodobit cu almandin; dimensiuni: D= 1,9 cm; Gs= 0,4 cm; Lg capetelor de pasăre= 1,4 cm; Gr= 10,68 g și 10,95 g.

c. Două aplici în formă de diademă (fig. 9/g,h) cu suprafața împărțită în cinci celule, dintre care trei sunt mai mari și umplute cu almandin, iar două mai mici, semicirculare, ornamentate cu plăcuțe de sticlă verzuie. Dosul pieselor este acoperit cu o lamă de aur neornamentată, tivită cu fir de aur crestat și prinsă de cadru cu trei nituri de aur, unul sus și două la colțurile părțile inferioare; dimensiuni: h= 2,2 cm; L maximă= 2cm; Gs= 0,4 cm; Gr= 6,32 g.

Alte puncte cu descoperiri:

- Corund, jud. Mureș; (fig. 12/ a,b) formă de cruce cu suprafața ornamentată; în mijlocul brațelor se află proeminențe rotunde înconjurată de semicercuri concentrice; (fig. 13/6) este de formă ovală înconjurată de o nervură perlată, iar suprafața închisă de această nervură, pe partea interioară, este împărțită în două jumătăți distincte²⁰; ambele au împodobit curelele harnașamentului.
- Dumbrăveni, jud. Sibiu; (fig. 12/ c) este turnată din bronz cu conturul semicircular ale cărei capete se prelungesc în linii drepte; suprafața aplicii se împarte în zone corespunzătoare conturului²¹; a împodobit curelele harnașamentului; dimensiuni: Lg= 5cm; L= 4 cm;
- Săcuieni (Săcueni)– Dealul Vereș, jud. Bihor; aplică circulară din tablă de bronz²²; ornamentată prin presare cu un romb central delimitat de proeminențe concentrice în formă de colier; sec. VII-VIII.

²⁰ K. Horedt, *op. cit.*, p. 95.

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem*, p. 146.

2. Rozete

- Apahida – *Mormântul II*, jud. Cluj; trei rozete²³ (fig. 13) cu marginea ondulată și cu buton conic, proeminent; dimensiuni: D= 2,9-3,1; h (cu butonul central)= 1,5-1,6 cm; Gs marginii= 0,5-0,6 cm; Gr= 12,8-13,7 cm;
- Band-*Momântul XLIV*, jud. Mureș; (fig. 12/ d-f)) cele trei rozete au în mijloc un buton central înconjurat de 16-18 butoni mai mici; în interior sunt umplute cu plumb; au fost întrebuințate ca podoabe de harnașament²⁴;

3. Plăci

- Teiuș-*Cetățuie*, jud. Alba; (fig. 12/ g-j) e posibil să fi împodobit curelele harnașamentului; au formă semicirculară²⁵;

4. Butoni

- Apahida II
 - a. Cinci butoni ornamentali în formă de steluță (fig. 11/ a-f) decorați cu un almandin hexagonal și prevăzuți cu două nituri lungi, așezate simetric, cu care butonii se prindeau pe o garnitură de piele; dimensiuni: D= 0,7-0,9cm; Gs= 0,3cm; Gr 1,8-1,3 g.
 - b. Trei butoni ornamentali rotunzi (fig.13/s-u).

5. Mărgele

- Apahida II

- șapte mărgele poliedrice²⁶, perforate în lung și în lat (fig. 11/ g-p), împodobite pe față cu un almandin pătrată, iar la colțuri cu patru almandine triunghiulare; dimensiuni Lg= 1,3-1,35 cm; Gs= 1-1,1 cm; Gr= 3,4 și 5,1 g.

6. Tuburi

- Apahida II

²³ D. Protase, *op. cit.*, p. 170.

²⁴ K. Horedt, *op. cit.*, p. 93.

²⁵ *Ibidem*, p. 104.

²⁶ D. Protase, *op. cit.*, p. 174-175.

- două tuburi mici²⁷, aproape cilindrice (fig. 11/ q-r) închise la capătul îngust cu câte o celulă rotundă, umplută cu almandin; dimensiuni Lg= 1,1cm; D maxim= 1,1cm; Gr= 3,7 și 4 g.

7. Verigi

- Apahida II
 - a. două verigi mici de cataramă²⁸ (fig. 14/ a,b) de formă ovală și lucrate din bară netedă de aur, fără almandin sau alte ornamente; dimensiuni: D verigii= 1,4-1,9 cm; Gs barei= 0,25 cm; Lg spinului= 1,2 cm; Gr= 3,7 și 4 cm.
 - b. Trei verigi de la harnașament lipite de spin, iar urmele acestora nu se observă pe bara de legătură.
 - c. Verigi lunguiețe (fig. 14/ d,e) făcute din argint de calitate inferioară care pe laturi are niște colțuri; dimensiuni: Lg= 3,1 cm; lățimea= 2,6 cm; Gs maximă= 0,7 cm.
 - d. Verigă în formă de U cu capetele unite printr-o bară (fig. 14/ c). Este lucrată din aliaj cu puțin argint; dimensiuni: Lg= 1,7 cm; lățimea= 2,1 cm; Gs maximă= 0,7 cm.

III. Distribuitor de curele pentru harnașament

- Valea lui Mihai-Sub Pășune²⁹ - (fig. 15) o verigă circulară (formă de inel), confecționată din fier, de care sunt prinse printr-o buclă trei plăcuțe din fier, al căror capăt exterior este mult lățit; încadrate în secolele VII-IX.

IV. Plăcuțe din fier provenite de la șaua calului

- Săcuieni - Dealul Vereș; - la Săcuieni plăcuțele au capete rotunjite, prinse între ele cu nituri; databil în secolul VIII.

²⁷ *Ibidem*, p. 175-176.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ C. Cosma, *op. cit*, p. 145.

GESCHIRRTEILE AUS DER AWARENZEIT

(VI-VIII. JH.)

(Zusammenfassung)

Kommend aus Zentralasien, aus der region Sogdiana, haben die Awaren in Europa, in der Panonischen Tiefebene, ein grosses Khaganat gebildet, so dass die ganze zentral-östliche Region Europas während drei Jahrhunderte beherrschen. Das byzantinische Reich verliert das Limes (Abwehrsystem) an der Donau und an der Balkanhalbinsel, und zwar wegen der often Einfälle der Awaren und dessen Aliierten (die Slaven, die Utiguren, Kutriguren, Bulgaren, usw.)

Das Hauptvorteil der Awaren, war die militärische Taktik, und zwar stützte sich diese Taktik auf den Angriff im Galopp, wobei sie Pfeile von einer grossen Weite her mit dem Reflexbogen warfen, und die wiederholten Abzüge, die den Feind verwirrten. Eine Innovation stellten auch die Geschirrteile dar: Sattelleiter aus Eisen, die das Gewicht des Kriegers besser stützten.

Während ich die Sattelleiter im Nummer 5 aus 2012 dieser Zeitschrift beschrieben habe, werde ich in dieser Nummer über die Typologie des Zaumzeuges weiterschreiben, einige Deko-Objekte (verschiedene Arten von Applikationen) und andere Objekte vom Sattel.

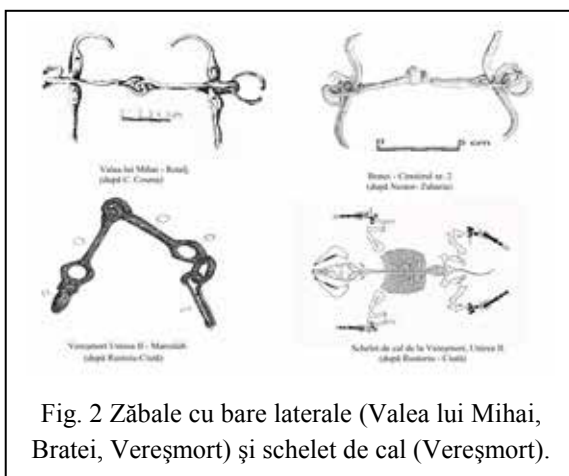
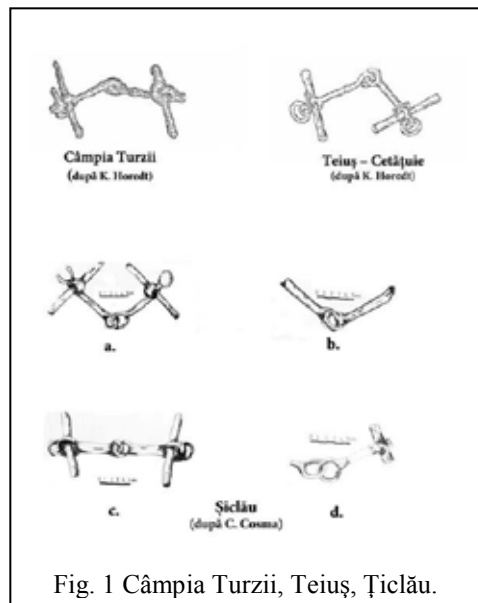
Die Awaren übten ihre Kampfellite samt ihrer Ausrüstung und „Kampfmaschine“ – das Pferd- (Bild 16), zu begraben. In Transilvanien/Siebenbürgen wurde Zaumzeug mit seitlichen Leisten (Bild 1 und 2) und Zaumzeug mit seitlichen Orrinegn (Bild 3-7) entdeckt. Wenn wir uns die Karte 1 anschauen, bemerken wir die Ausgrabungsstätten mit den Zaumzeugentdeckungen.

Cuvinte cheie: khaganat, avari, scărițe de șa, zăbale, aplice.

Schlüsselwörter: Khaganat, Awaren, Steigbügel, Zaumzeug, Deko-Objekte.

Anexe

Zăbale cu bare laterale

Zăbale cu inele laterale

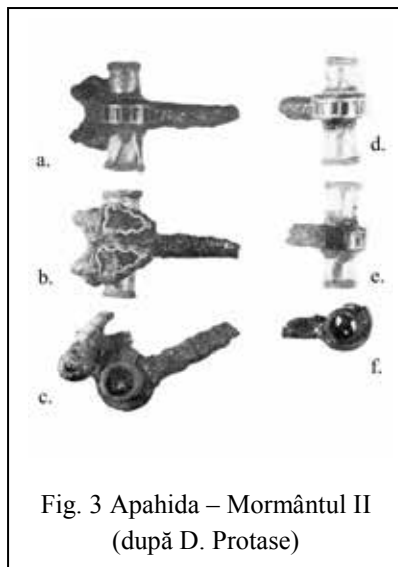

Fig. 3 Apahida – Mormântul II
(după D. Protase)

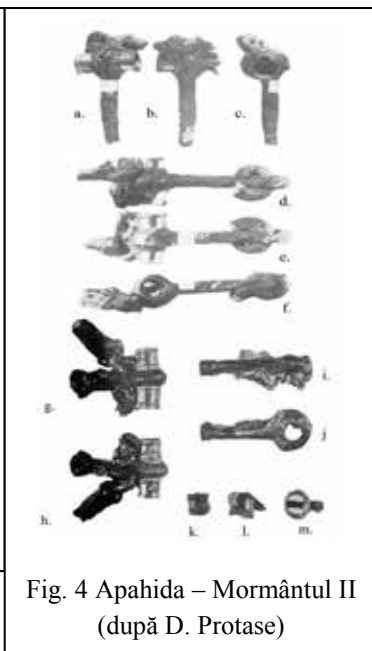

Fig. 4 Apahida – Mormântul II
(după D. Protase)

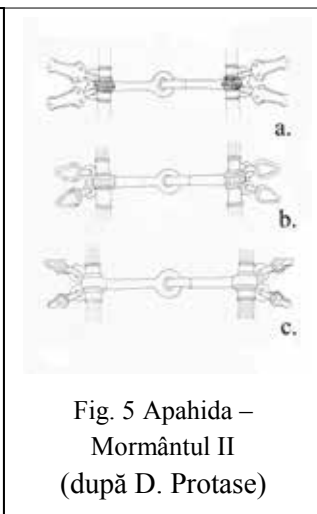

Fig. 5 Apahida –
Mormântul II
(după D. Protase)

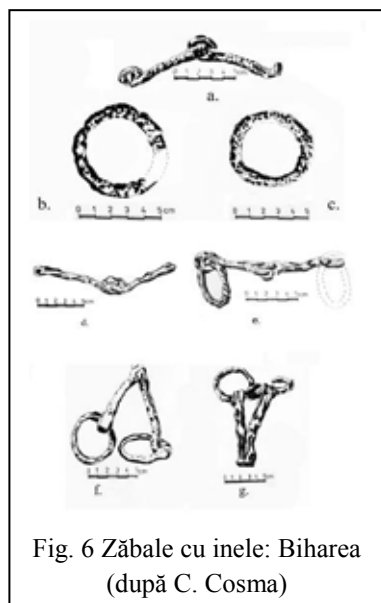

Fig. 6 Zăbale cu inele: Biharea
(după C. Cosma)

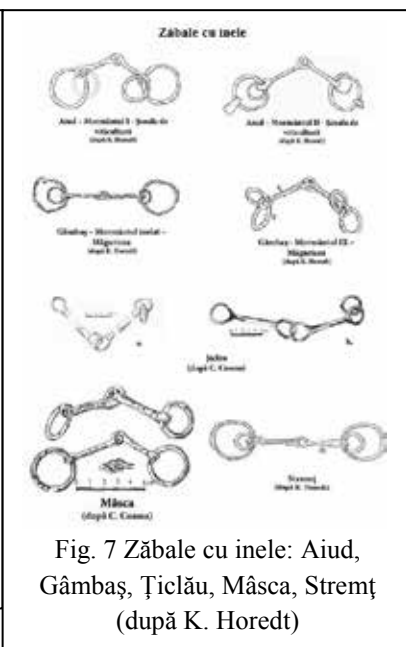

Fig. 7 Zăbale cu inele: Aiud,
Gâmbaș, Țiclău, Mâsca, Stremț
(după K. Horedt)

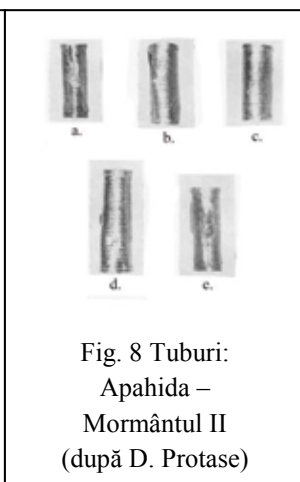
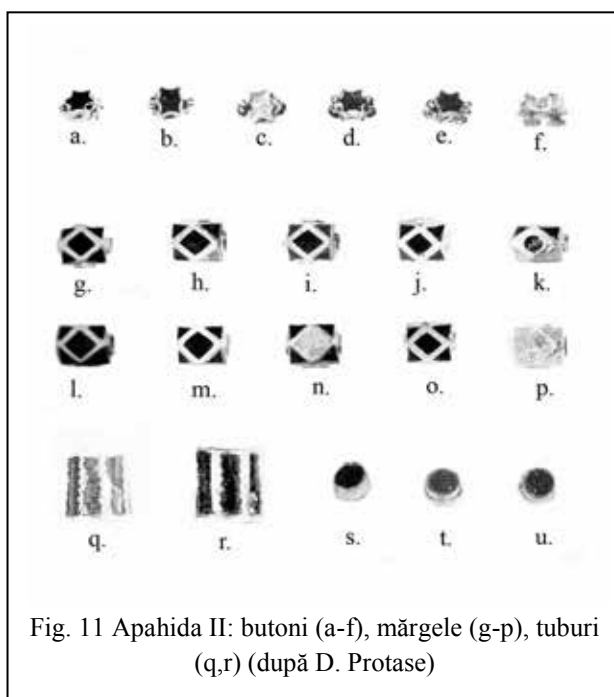
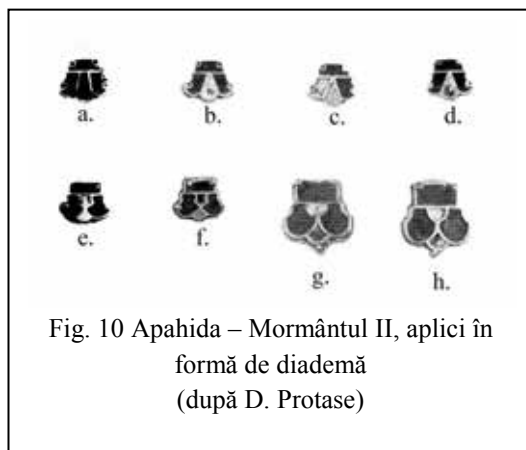
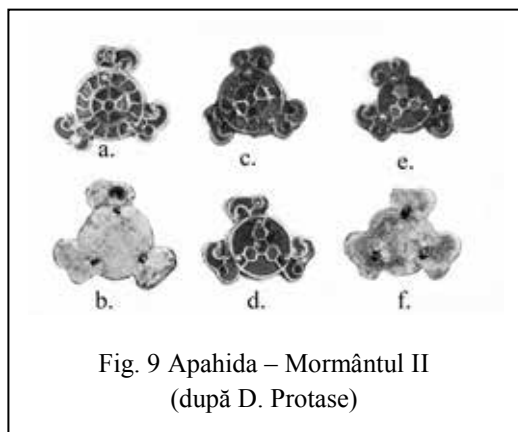

Fig. 8 Tuburi:
Apahida –
Mormântul II
(după D. Protase)

Aplice

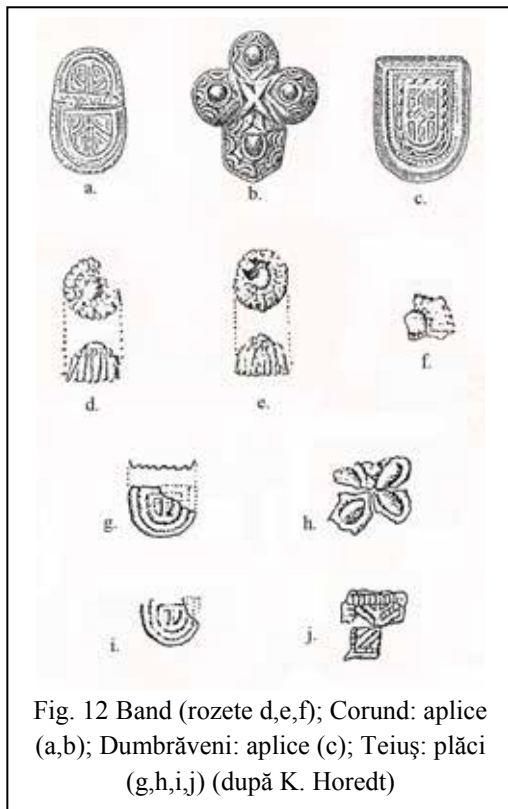

Fig. 12 Band (rozete d,e,f); Corund: aplice (a,b); Dumbrăveni: aplice (c); Teiuș: plăci (g,h,i,j) (după K. Horedt)

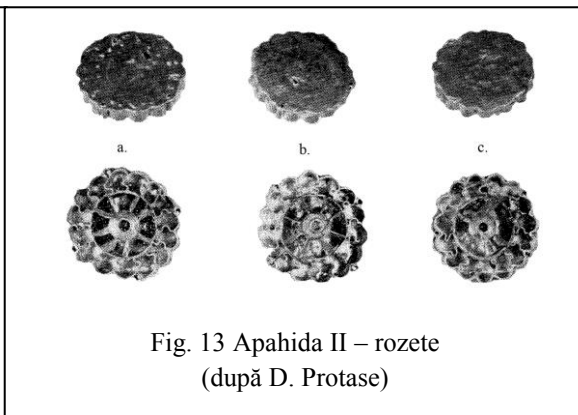

Fig. 13 Apahida II – rozete (după D. Protase)

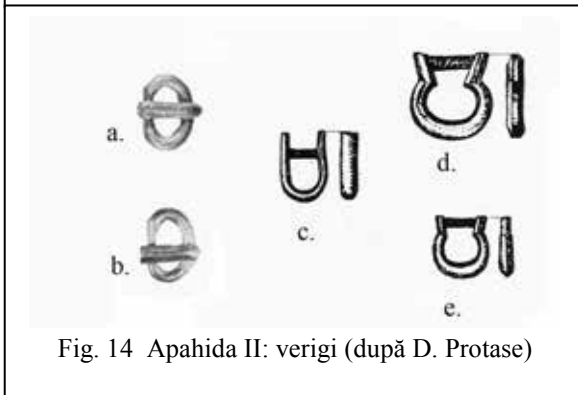

Fig. 14 Apahida II: verigi (după D. Protase)

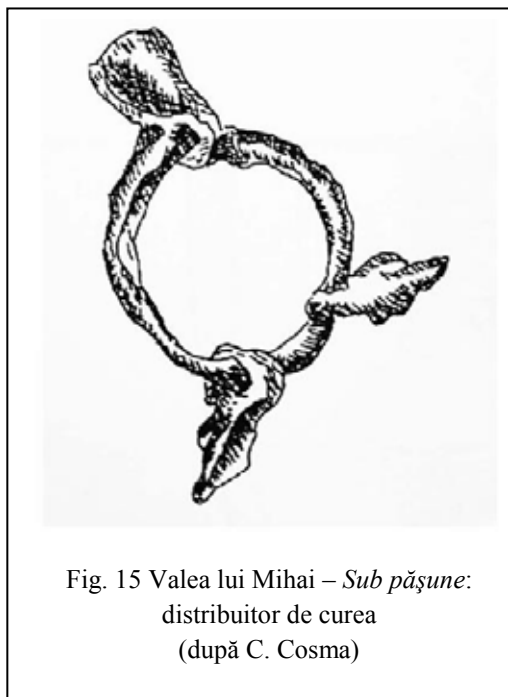

Fig. 15 Valea lui Mihai – Sub pășune: distribuitor de curea (după C. Cosma)

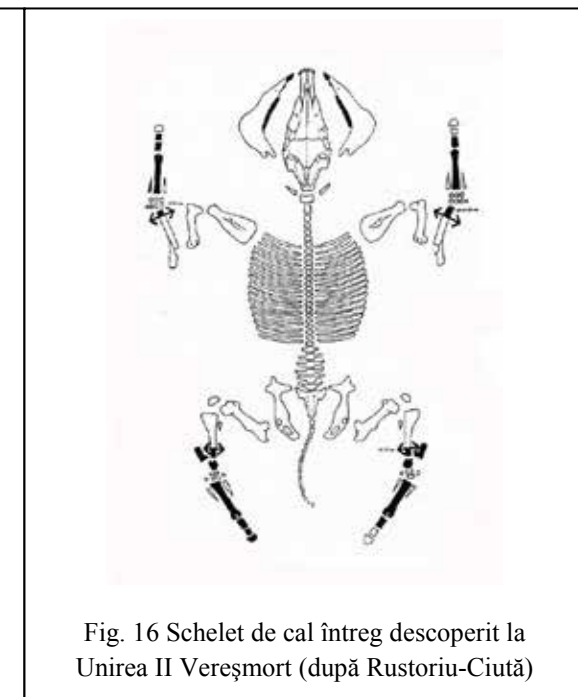

Fig. 16 Schelet de cal întreg descoperit la Unirea II Vereșmort (după Rustoriu-Ciută)

